

BETHLEN ERDÉLYE, ERDÉLY BETHLENE

A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai

DÁNÉ VERONKA
HORN ILDIKÓ
LUPESCU MAKÓ MÁRIA
OBORNI TERÉZ
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ
SIPOS GÁBOR
szerkesztésében

Kolozsvár, 2014

A kötet megjelenését támogatta:

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

A kötet CD-mellékletén hallható Melchior Vulpus (1570?–1615) *Vater Abraham, erbarme dich mein* című motettája. Előadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet vegyeskara, vezényel Benkő Tímea. A hangfelvétel a Sapientia EMTE kolozsvári stúdiójában készült 2014 novemberében, hangmérnök Lénárd József (Yogi).

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Biró Annamária
Korrektúra: András Zselyke
Műszaki szerkesztő: Virág Péter
Borítóterv: Idea Plus

Nyomdai munkálatok: Gloria, Kolozsvár
Felelős vezető: Nagy Péter

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BETHLEN ERDÉLYE, ERDÉLY BETHLENE. Conferință internațională (2013 ; Cluj-Napoca)

Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene : Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai : 24-25 október 2013, Kolozsvár / Szerkesztette: Dáné Veronka, Horn Ildikó, Lupescu Makó Mária, ... - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean, 2014

ISBN 978-606-739-008-7

I. Dáné Veronka (ed.)

II. Horn Ildikó (ed.)

III. Lupescu Makó, Mária (ed.)

94(498.4)''16''(063)

TARTALOM

OBORNI TERÉZ: „... Én felőlem jól emlékezni meg ne szűnjetek”.....	9
BETHLEN GÁBOR ERDÉLYE EURÓPÁBAN	
R. VÁRKONYI ÁGNES: Az európai jelenlét alternatívái.....	13
PAPP SÁNDOR: Újabb adatok Bethlen Gábor hatalomra kerülése történetéhez	36
VALENTIN CONSTANTINOV: Impactul politicii externe a lui Gabriel Bethlen asupra situației Țării Moldovei la începutul Războiului de 30 de Ani.....	48
GEBEL SÁNDOR: Bethlen Gábor és a Rzeczpospolita	56
KURUCZ GYÖRGY: Erdély és az angol diplomácia Bethlen Gábor fejedelemsége idején	69
HÁMORI NAGY ZSUZSANNA: A francia diplomácia viszonyulása Bethlen Gáborhoz 1620–1621-ben.....	79
KÁRMÁN GÁBOR: Bajor követ Bethlen Gábor esküvőjén.....	93
VIOLETA BARBU: Mirtul și laurii. Nunta principelui Gabriel Bethlen cu Katarina von Brandenburg reflectată în spațiul francez.....	106
KÉPES GYÖRGY: Az erdélyi és a dán állam Bethlen Gábor korában	131
KOVÁCS KATALIN ANITA: Bethlen Gábor külpolitikai törekvései ügynökhálózata tükrében.....	148
KISTELEKI KÁROLY: Az európai szuverenitás nézőpontjai és az erdélyi állam.....	162
BETHLEN GÁBOR UDVARA	
HORN ILDIKÓ: „Én creaturaim vagytok, édes híveim”. Az erdélyi elit változásai Bethlen Gábor korában	189
JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA: Udvari elit Bethlen Gábor udvarában (A kolozsvári számadások tükrében)	202
VÁRKONYI GÁBOR: Wesselényi István és fiai Bethlen Gábor környezetében	214
KIRÁLY PÉTER: „Excellentissimus legyen, csak közönséges jót ne is hijatok” – Bethlen Gábor, Erdély zeneszerető nagy fejedelme	222
TÖMÖSVÁRI EMESE: Esterházy Miklós, Bethlen Gábor politikai ellenfele.....	235
BETHLEN GÁBOR KORMÁNYZATA	
OBORNI TERÉZ: Az unió kérdése az 1614. évi megyesi rendi gyűlésen	249
HORVÁTH ATTILA: Bethlen Gábor korának erdélyi országgyűlései	259
RÁCZ LAJOS: Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmé választása, avagy a „libera electio” dilemmája	266
DÁNÉ VERONKA: Bethlen „jog- és társadalomharmonizációja”.....	288
BORBÉLY ZOLTÁN: A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez	295
HARAI DÉNES: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és választott magyar király tanácsa és tanácsosai.....	310
GÁLFI EMŐKE: A gyulafehérvári udvarbírák és területi hatáskörük Bethlen Gábor uralkodásának első szakaszában	319
P. SZABÓ BÉLA: „Szászok Attya”: Bethlen Gábor és az erdélyi szászok privilégiumai.....	327
EGYHÁZ, TÖRTÉNETÍRÁS, EMLÉKEZET	
IOAN-AUREL POP: Repere ale politicii confesionale a principelui Gabriel Bethlen față de români.....	345
HARGITTAY EMIL: „... az ártatlanság még az ellenséget is gyakorta kegyességre indította”. Még egyszer a Káldi-biblia támogatásáról.....	357

LÁSZLÓ ANIKÓ: Bethlen Gábor Erdélye és Alsted apokaliptikája	363
MOLNÁR DÁVID: Rákosi Boldizsár és Bojti Veres Gáspár vitája (1621).....	372
KOVÁCS SÁNDOR: Bethlen Gábor az unitárius egyháztörténet-írásban	380
PAPP KINGA: Bethlen Gábor a 18. század eleji katolikus történetírásban	387
SUSANA ANDEA: Practici ale scrisului în vremea lui Gabriel Bethlen	397
KÖLLŐ ZSÓFIA: Bethlen Gábor és a 17. századi verses királyéletrajzok.....	408
IONUȚ COSTEA: Gabriel Bethlen în istoriografia românească.....	418
G. ETÉNYI NÓRA: Bethlen Gábor híre és hírneve a Német-római Birodalom nyilvánossága előtt	427
TUDOR SĂLĂGEAN: Gabriel Bethlen, Transilvania și mitul rozicrucian	440
LŐNHÁRT TAMÁS: Erdélyi külön út vagy Duna menti összefogás? Bethlen Gábor a 20. századi erdélyi politikai narratívákban	449
BETHLEN GÁBOR GAZDASÁGPOLITIKÁJA	
PAUL NIEDERMAIER: Premisele guvernării în perioada principatului Transilvaniei.....	463
KENYERES ISTVÁN: „Nekem pénzem nincsen, valami volt, Isten tudja mind hadra költöttem”. Állami jövedelmek és hadi kiadások Bethlen Gábor és II. Ferdinánd korában	473
BUZA JÁNOS: Pénzforgalom és árszabályozás Bethlen Gábor uralkodása alatt	487
PAKUCS MÁRIA: Nagyszében keleti kereskedelme Bethlen Gábor uralkodása idején	498
LIVIA ARDELEAN: Gabriel Bethlen și politica economică și militară față de comitatul Maramureș.....	509
MÁTYÁS-RAUSCH PETRA: A bányaadalmak szerepe az erdélyi nemesércbányászat igazgatásában (1613–1629).....	516
FLORENTINA NIȚU: Consumul de bijuterii în Transilvania secolului al XVII-lea: lux, status social, rațiuni economice. Registrele de cumpărături ale principelui Gabriel Bethlen.....	524
BETHLEN GÁBOR ÉS A VÁROSOK	
PAPP KLÁRA: Várad, Debrecen és Kassa szerepe Bethlen Gábor fejedelemsége idején	537
KÓNYA PÉTER: Eperjes szabad királyi város szerepe Bethlen Gábor felkelésében.....	548
SZABÓ ANDRÁS PÉTER: A gyűlölt fejedelem – Bethlen Gábor és Lócse város viszonya	556
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: Bethlen Gábor, Kolozsvár és az országgyűlés	571
BALOGH JUDITH: Bethlen Gábor és a székely városok	584
GARDA DEZSŐ: Bethlen Gábor és Gyergyó.....	596
CZIRÁKI ZSUZSANNA: „Durante beneplacito nostro”. Brassó és a szász rendi érdekérvényesítés Bethlen Gábor uralkodása idején a törcsvári birtokok tükrében	608
J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA: Varannay András nemes polgár útja a főbírói székéből Bethlen Gábor kassai pénzverdéjének prefektusságáig	616
BETHLEN GÁBOR MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGE	
KOVÁCS ANDRÁS: Bethlen Gábor fejedelem és székvárosa.....	635
MIKÓ ÁRPÁD: Az erdélyi késő reneszánsz festészet kutatásának problémái. Adalékok Gyulafehérvári Pál deák (†1635) műveihez	647
KISS ERIKA: „... derekas Inuentalasnak Regestruma” – Bethlen Gábor kincstára és kincsei.....	655
ADRIAN ANDREI RUSU: Cahlele cu mascheron feminin în Transilvania (prima jumătate a sec. XVII)	666
SÓFALVI ANDRÁS: Határvédelem a Székelyföldön Bethlen Gábor korában.....	675
Rövidítések jegyzéke	687
Képek jegyzéke.....	687
Képmelléklet.....	689

TABLE OF CONTENTS

Teréz Oborni: “... Do Not Cease to Remember Me in the Right Way”	9
THE TRANSYLVANIA OF GABRIEL BETHLEN IN EUROPE	
ÁGNES R. VÁRKONYI: The Alternatives of European Presence	13
SÁNDOR PAPP: Notes on Gabriel Bethlen’s Rise to Power	36
VALENTIN CONSTANTINOV: The Impact of the Gabriel Bethlen’s Foreign Policy on Moldova at the Beginning of the Thirty Years’ War	48
SÁNDOR GEBEI: Gabriel Bethlen and the Rzeczpospolita (Polish-Lithuanian Commonwealth)	56
GYÖRGY KURUCZ: Transylvania and the English Diplomacy during Gabriel Bethlen’s Principality	69
ZSUZSANNA HÁMORI NAGY: The Attitude of French Diplomacy Towards Gabriel Bethlen, Prince of Transylvania, in 1620–1621	79
GÁBOR KÁRMÁN: Bavarian Legate at the Wedding of Gabriel Bethlen	93
VIOLETA BARBU: The Myrtle and the Laurels. The Wedding of Prince Gabriel Bethlen with Katharina von Brandenburg Reflected in the French Space	106
GYÖRGY KÉPES: The Transylvanian and Danish States in the Age of Gabriel Bethlen	131
ANITA KOVÁCS KATALIN: The Diplomatic Aspirations of Gabriel Bethlen Through his Agent Network	148
KÁROLY KISTELEKI: Aspects of European Sovereignty and the Principality of Transylvania	162
THE COURT OF GABRIEL BETHLEN	
ILDIKÓ HORN: “You All are My Creations, My Dear Followers”. Changes in the Transylvanian Elite in the Age of Gabriel Bethlen	189
ANNAMÁRIA JENEY-TÓTH: Court Elite in Gabriel Bethlen’s Court (In the Mirror of the Account Books of Kolozsvár)	202
GÁBOR VÁRKONYI: István Wesselényi and his Sons in the Entourage of Gabriel Bethlen	214
PÉTER KIRÁLY: “He Should Be the Most Excellent. Don’t Even Summon an Ordinary Fine One” – Gabriel Bethlen, the Music-Loving Prince of Transylvania	222
EMESE TÖMÖSVÁRI: Miklós Esterházy, the Political Enemy of Gabriel Bethlen. Works of a Critical Edition	235
THE GOVERNMENT OF GABRIEL BETHLEN	
TÉRÉZ OBORNI: The Question of Union at the General Assembly of the Estates in Medgyes/Mediaș, 1614	249
ATTILA HORVÁTH: The Transylvanian Diets of the Gabriel Bethlen’s Age	259
LAJOS RÁCZ: The Election of Gabriel Bethlen as Prince of Transylvania or the Dilemma of “Libera Electio”	266
VERONKA DÁNÉ: “Legal and Social Harmonization” of Gabriel Bethlen	288
ZOLTÁN BORBÉLY: To the International Background of the Movement Against Gabriel Bethlen, Lead by György Homonnai Drugeth	295
DÉNES HARAI: Council and the Councillors of Gabriel Bethlen, Prince of Transylvania and Elected King of Hungary	310
EMŐKE GÁLFI: The Administrators of the Princely Estates of Gyulafehérvár and Their Territorial Jurisdiction in the First Decade of Gabriel Bethlen’s Era	319
BÉLA P. SZABÓ: “Father of Saxons”: Gabriel Bethlen and the Privileges of the Transylvanian Saxons	327
CHURCH, HISTORIOGRAPHY, MEMORY	
IOAN-AUREL POP: Highlights of Confessional Politics of Prince Gabriel Bethlen Concerning the Romanians	345
EMIL HARGITTAY: “...Innocence Often Inclines Even the Enemy for Graciousness”. Once More about the Subsidy of the Káldi Bible	357
ANIKÓ LÁSZLÓ: The Transylvania of Gabriel Bethlen and the Millenarianism of Alsted	363

DÁVID MOLNÁR: The Debate Between Boldizsár Rákosi and Gáspár Bojti Veres (1621)	372
SÁNDOR KOVÁCS: Gabriel Bethlen in the Light of the Unitarian Historiography	380
KINGA PAPP: Gabriel Bethlen in the Catholic Chronicles from the Beginning of the Eighteenth Century	387
SUSANA ANDEA: Writing Practice in the Time of Gabriel Bethlen	397
ZSÓFIA KÖLLŐ: Gabriel Bethlen and the Seventeenth Century Rhyming King Biographies	408
IONUȚ COSTEA: Gabriel Bethlen in the Romanian Historiography	418
NÓRA G. ETÉNYI: Gabriel Bethlen's Name and Fame in the Publicity of the Holy Roman Empire	427
TUDOR SÁLÁGEAN: Gabriel Bethlen, Transylvania and the Rosicrucian Myth	440
TAMÁS LÖNHÁRT: Distinct Way of Transylvania or Collaboration along the Danube? Gabriel Bethlen in the Transylvanian Political Narratives of the Twentieth Century	449
THE ECONOMIC POLICY OF GABRIEL BETHLEN	
PAUL NIEDERMAIER: Premises of Governance During the Time of the Principality in Transylvania	463
ISTVÁN KENYERES: "I don't have money, which I had, God knows that I have all spent on battles". State Incomes and Military Expenditures in the Age of Gabriel Bethlen and Ferdinand II.	473
JÁNOS BUZA: Regulation of Money Circulation and Prices Under the Rule of Gabriel Bethlen	487
MÁRIA PAKUCS: The Oriental Trade of Sibiu/Hermannstadt During the Reign of Gabriel Bethlen	498
LIVIA ARDELEAN: Gabriel Bethlen and his Economic and Military Policy Concerning the Maramureș County	509
PETRA MÁTYÁS-RAUSCH: The Role of the Mining-Estates in the Administration of the Transylvanian Precious Metal Mining (1613–1629)	516
FLORENTINA NIȚU: Jewelry Consumption in Seventeenth Century Transylvania: Luxury, Social Status, Economical Reasons. Shopping Registers of Prince Gabriel Bethlen	524
GABRIEL BETHLEN AND THE TOWNS	
KLÁRA PAPP: The Role of Várad/Oradea, Debrecen and Kassa/Košice during the Rule of Prince Gabriel Bethlen	537
PÉTER KÓNYA: The Role of the Free Royal Town of Eperjes/Prešov in the Uprising Against Gabriel Bethlen	548
ANDRÁS PÉTER SZABÓ: The Hated Prince – The Relation Between Gabriel Bethlen and Lőcse/Levoča	556
ENIKŐ RÜSZ-FOGARASI: Gabriel Bethlen, Kolozsvár/Cluj and the Diet	571
JUDITH BALOGH: Gabriel Bethlen and the Szekler Towns	584
DEZSŐ GARDA: Gabriel Bethlen and Gyergyó/Gheorgheni	596
ZSUZSANNA CZIRÁKI: "Durante beneplacito nostro". Brassó/Brașov and the Enforcement of the Saxon Interests during Gabriel Bethlen's Reign in the Light of the Törösvár/Bran Estates	608
ZSUZSANNA J. ÚJVÁRY: The Career of the Noble Burgher András Varannay from the Bench of Chief Magistrate to the Prefect of the Gabriel Bethlen's Mint of Kassa/Košice	616
THE ART HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF GABRIEL BETHLEN	
ANDRÁS KOVÁCS: Gyulafehérvár/Alba Iulia, the Residence Town of Gabriel Bethlen	635
ÁRPÁD MIKÓ: The Problems of Investigating the Late Renaissance Transylvanian Painting. Data Concerning the Works of Paulus Alba Julius (†1635)	647
ERIKA KISS: "... A Manful Register of Stocktaking" – Gabriel Bethlen's Treasury and Treasures	655
ADRIAN ANDREI RUSU: Stove Tiles with Female Mascaron in Transylvania (First Half of the Seventeenth Century)	666
ANDRÁS SÓFALVI: Border Defence of Szeklerland during the Reign of Gabriel Bethlen	675
List of Abbreviations	687
List of Illustrations	687
Illustrations	689

BAJOR KÖVET BETHLEN GÁBOR ESKÜVŐJÉN*

Kulcsszavak: *diplomácia, ceremónia, precedencia, harmincéves háború, protestáns szövetségi rendszer*

Bethlen Gábor esküvője a brandenburgi választófejedelem húgával, a Hohenzollern-családból származó Katalin örgrófnővel alighanem a fejedelem életének leglátványosabb reprezentatív eseménye volt. Az 1626. március 1-től hat napon át tartó ünnepségsorozaton előkelő vendégek jelentek meg különböző európai uralkodók képviselőiben és nem túlzás az értékelés, mely szerint a rendezvény megmutatta, hogy az erdélyi fejedelmet befogadta a nemzetközi politikai rendszer.¹ A fejedelmi családban rendezett esküvők közül ez az egyetlen, amelyről már a korban megjelent egy viszonylag részletes híradás. Az ismeretlen szerző által fogalmazott német nyelvű beszámolót 1626-ban Bécsben, Prágában, és Augsburgban is kiadták, és még ugyanabban az évben egy francia fordítás is napvilágot látott Párizsban.² Az *Umbständliche Relation* szövege hosszasan sorolja a fejedelem menyasszonyának adott ajándékai értékét, a külhonból érkezett követeket és az általuk hozott válogatott dísztárgyakat. Legfontosabb célja így nyilvánvalóan éppen az esemény reprezentativitásának dokumentálása volt, viszonylag kevés kritikus megjegyzést találunk a kassai menyegzővel kapcsolatban – annál több akad belőlük a másik két fennmaradt követi beszámolóban. Míg a brandenburgi követ-ség tagjaként érkező ismeretlen Kavalier leírását inkább joviális ironia jellemzi, a bajor követ

---

* A tanulmány az OTKA NK 81984. számú kutatási programja keretében készült.

- 1 Ebben a szellemben nyilatkozik *R. Várkonyi Ágnes*: Bethlen Gábor jelenléte Európában. In: Bethlen Gábor és Európa. Szerk. Kármán Gábor – Kees Tszelszky. Bp. 2013. 52. Meglepő, hogy a magyar történetírásban a 2000-es évekig kellett várni a ceremónia első részletes feldolgozására, l. *Deák Eva*: Brandenburgi Katalin és Bethlen Gábor első találkozása. In: Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. Szerk. Erdélyi Gabriella – Tusor Péter. Bp. 2007. 251–265. (az eredetileg CD-n megjelenő kötet mostanra az interneten is hozzáférhető: <http://mek.oszk.hu/09300/09378/09378.pdf> (letöltve: 2014. november 1.)); *Uő*: Expressing Elite Status through Clothing in Early Modern Europe. The Examples of Gabriel Bethlen and Catherine of Brandenburg. Saarbrücken 2010. 121–138.; illetve *Uő*: The Wedding Festivities of Gabriel Bethlen and Catherine of Brandenburg. *Hungarian Studies* 26. (2012. 2. sz.) 251–271.
- 2 A különböző verziókat l. *Deák É.*: Brandenburgi Katalin i. m. 252.; *Szabó Péter*: Bethlen Gábor követjárásokkal kapcsolatos filozófiája és reprezentációja 1628 táján. In: Bethlen Gábor és Európa i. m. 189. Én az augsburgi kiadást használtam (Georg Wellhöffer nyomdájából), amely az interneten is megtalálható a Bayerische Staatsbibliothek (München) gyűjteményéből: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10000519_00002.html (2014. november 1.). A röpirat elterjedtségére jellemző, hogy szövege bekerült a II. Ferdinánd uralkodását feldolgozó Khevenhüller-krónikába is: *Franz Georg Khevenhüller*: *Annalium Ferdinandeorum zehender Teil*. Leipzig 1724. 1279–1282. A röpirat tartalmát ismerteti: *Gyalui Farkas*: Bethlen Gábor lakodalma. Egy röpirat a XVII. századból. Erdélyi Múzeum 10. (1893) 182–190.

élményeit dokumentáló írás helyenként kísérletet sem tesz rosszindulatának leplezésére.³ Ez a dolgozat – amelyet egy hosszabb, az esküvő diplomáciatörténetének feltárását célzó írás előtanulmányának szánok – az utóbbi forráshoz kötődik: a diplomáciai háttér bemutatásával kívánom érzékeltetni, mi motiválhatta a követet, Maximilian Kurz von Senftenau bárót a csípős megjegyzésekre, majd függelékben közlöm a jelentés szövegének magyar fordítását is.

Ha végigtekintünk a Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin házasságkötésére érkező követek listáján, meglepő kép tárul elénk. Azt várhatnánk, hogy azon az alkalmon, ahol a túlnyomórészt lutheránusok által lakott Brandenburg kálvinista örgrófnője és a szintén kálvinista erdélyi fejedelem köt házasságot, a megjelentek nagy része is a protestáns hatalmakat fogja képviselni. A politikai konstellációk is erre mutatnak, hiszen Bethlen az előző év végén meghívást kapott Anglia, Dánia és Hollandia Hágában kötött Habsburg-ellenes szövetségébe, az esküvő után pedig – de még ugyanebben az évben – nemcsak a csatlakozási okmányokat írták alá, de a fejedelem tényleges fegyveres cselekményekbe is kezdett.⁴ Annál is meglepőbb, hogy a Katalinnal érkezőket, illetve az erdélyi fejedelem keleti kapcsolatrendszerét leképező oszmán és havasalföldi követeket leszámítva kizárólag katolikus fejedelmek és főtisztviselők reprezentánsai jelentek meg az ünnepségsorozaton.⁵ II. Ferdinánd német-római császár és magyar király képviseletében Sennyey István váci püspök és magyar kancellár érkezett Kassára, de megjelentek ott az előző évben megkoronázott magyar király, III. Ferdinánd, Pázmány Péter esztergomi érsek és Esterházy Miklós nádor küldöttei is. Az egyetlen, a házasságban közvetlenül nem érintett német fejedelem, aki képviseltette magát, Miksa bajor herceg volt. Tudunk arról is, hogy a spanyol király nevében is útnak indult Bécsből Felipe de Areycaga ezredes – ő ugyan nem érkezett meg időben az esküvő színhelyére, de levélben köszöntötte a fejedelmet és eljuttatta hozzá a Brandenburgi Katalinnak szánt ajándékokat.⁶ Rajtuk kívül még Lengyelországból érkeztek követek: Marcin Szyszkowski krakkói püspök mellett két katolikus főúr, Jerzy Zbaraski herceg és Stanisław Lubomirski sandomierzi sztarosza küldte el emberét. III. Zsigmond lengyel király csak azért maradt ki ebből a sorból, mert Bethlennek írott levelének címzésében nem tüntette fel a fejedelemnek kijáró tituluso-

3 Kiadásuk: *August Jugler: Bethlen Gabor's Hochzeitsfeier. Deutsche Kulturgeschichte N. F. 3. (1874) 517–543.; Des kurbaierischen Abgeordneten Maximilian Kurz Freyherrn von Senftenau Bericht über die im März 1626. vollzogene Hochzeit Bethlen Gabor's Fürsten von Siebenbürgen. Zeitschrift für Baiern und die angränzenden Länder 2. (1817) 347–357.*

4 *Piri Zoltán: Bethlen Gábor fejedelem útja a hágai szövetségbe. Történelmi Szemle 41. (1999: 1–2. sz.) 157–176.; Nagy László: Bethlen Gábor a független Magyarorszáért. Bp. 1969. 373–442.*

5 A szultán követének jelenlétét az összes beszámoló említi, a havasalföldi követre I. Umbständliche Relation i. m. [A iv v].

6 A császár követének eredetileg Alaghy Menyhért országbírójt jelölték ki, ám február elején át kellett adnia helyét Sennyey István kancellárnak, Alaghy pedig fia, a magyar királlyá koronázott III. Ferdinánd képviselőjeként utazott Kassára. L. az Alaghy-nak adott instrukció két változatát: MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár A 35 Conceptus expeditionum 5. d. 1626. Nr 12., illetve Nr 33.; I. még a Sennyey követségével kapcsolatos uralkodói utasítást (hibás évhez beosztva), uo. 1625. Nr 46. A spanyol követről I. Francisco de Moncada, Aytona márkija jelentését IV. Fülöp spanyol királynak ([Bécs], 1626. márc. 25.) Biblioteca Nacional de España (Madrid, a továbbiakban: BNE) Mss 1929. fol. 138–139. A forráscsoport megtalálásához és értelmezéséhez nyújtott segítségét Marti Tibornak köszönöm. Az Umbständliche Relation Avantagnio néven említi: [A iv r].

kat, aki ezért át sem vette azt és a követnek sem adott audienciát: ez volt az egyetlen lehetősége arra, hogy viszonzza a vele katasztrofálisan rossz viszonyban lévő uralkodó sértését.⁷

A különös helyzet természetesen nem úgy állt elő, hogy Bethlen Gábor csak katolikus főurakat és uralkodókat invitált volna meg lakodalmára. Tudunk arról, hogy a diplomáciai tárgyalásokat bonyolító Matthias Quadt a fejedelem leendő szövetségeseihez, IV. Keresztély dán királyhoz, I. Károly angol királyhoz, illetve a holland köztársaság vezetőihez is eljuttatott meghívókat.⁸ A közvetlen kapcsolat hiányának tudható be a legmeglepőbb hiányzó, II. Gusztáv Adolf személye, aki ezen aktus révén vált Bethlen Gábor sógorává. A svéd király tudott az esküvő előkészületeiről, mert korábban brandenburgi diplomataktól hallott róla híreket, ám személyes meghívó nem jutott el hozzá: az erdélyi fejedelemmel való első sikeres kapcsolatfelvételre csak az esküvő után – éppenséggel annak ürügyén – került sor, Philip Sadler gyulafehérvári útja révén.⁹

A hatalmas távolság és a háborús állapotok miatt kevésbé meglepő, hogy dán és holland követek nem érkeztek a menyegzőre. Ennél több magyarázatot igényel az, miért nem küldött követet az a protestáns fejedelem, akinek területei Magyarországhoz legközelebb feküdtek: a szász választófejedelem, noha kapott meghívót, egy udvarias válaszlevélén kívül nem tett további gesztusokat. Feltehető, hogy I. János György, aki az 1620-as években szigorúan ragasz-

7 A lengyel főurak követeiről I. Umbständliche Relation i. m. A iv v. A király követével kapcsolatos konfliktusról l. uo., illetve a függelékben közölt beszámolóban, amely két hasonló esetet is említ; a korábbirol l. még *Kemény János: Önéletírása*. In: *Uő: Önéletírása és válogatott levelei*. Szerk. V. Windisch Éva. Bp. 1959. 107–108. A Bethlen és III. Zsigmond közötti viszonyról l. *Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások*. Szeged 2007. 80–93.; *Uő: Bethlen Gábor viszonya a Rzeczpospolitához (1622-ig)*. In: *Bethlen Gábor képmása*. (Speculum Historiae Debreceniense 15.) Szerk. Papp Klára – Balogh Judit. Debrecen 2013. 93–115.

8 IV. Keresztély dán király levele Bethlen Gábornak (Nienburg, 1625. nov. 29.) *Fraknoi Vilmos: Bethlen Gábor és IV. Keresztély dán király (1625–1628)*. Közlemények a koppenhágai kir. levéltárból. Történelmi Tár 4. (1881) 99.; illetve Adolf Frigyes mecklenburgi hercegnek (Rotenburg, 1625. nov. 27.) Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve. I. 1589–1625. Utg. af C.F. Bricka og J. A. Fridericia. Kjøbenhavn 1887–1889. 469.; Bethlen Gábor levele I. Károlynak (Kassa, 1625. nov. 5.) The National Archives (London) State Papers 80/6 fol. 105.; Resolutiën der Staten-Generaal: Nieuwe reeks 1610–1670. VII. deel, 1 juli 1624–31 december 1625. Bew. Joke Roelievink's-Gravenhage 1994. (Rijks geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie 223.) 665., Nr 3843. (1625. dec. 18.). Az angliai levéltári anyagban való tájékozódáshoz nyújtott segítséget Zarnóczki Áronnak köszönöm. Quadt diplomáciai útjairól l. *Kármán Gábor: Külföldi diplomaták Bethlen Gábor szolgálatában*. In: *Bethlen Gábor és Európa* i. m. 154–158.

9 II. Gusztáv Adolf Bethlen Gábornak írt levelében (Reval, [1626. febr.], Riksarkivet (Stockholm) Diplomatica Turcica bihang Transylvania vol. 1. Nr 5.) a követküldés egyik legfontosabb motivációjaként tünteti fel a Brandenburgi Katalinnal való házasságkötést, azonban nem tesz utalást arra, hogy meghívót kapott volna. A két uralkodó közötti kapcsolat kezdeteiről l. *Nagy Gábor: Adalék Philip Sadler 1626. évi erdélyi követségéhez*. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. A Szapolyaiak a magyar történelemben című, 2002. november 22-i és az Erdély története a 15–17. században című, 2001. november 30-i Miskolcon rendezett konferenciák előadásai. (Studia Miskolcinsula 5.) Szerk. Bessenyei József et al. Miskolc 2008. 373–392.; *Uő: „Med Betlehenn Gabor är nu väl at correspondera”*. Svéd diplomáciai források a fejedelemről 1625–1626-ban. In: *Bethlen Gábor képmása* i. m. 117–135.

kodott császárhű politikájához, el akarta kerülni a benyomást, hogy bármi köze lenne a protestáns politikai blokkhoz, vagy akár a gyanakvással szemlélt erdélyi fejedelemhez.¹⁰

Bethlen Gábor azonban nemcsak potenciális szövetségesei felé akarta jelezni az esküvő révén, hogy az európai nemzetközi rendszer jelentős elemeként tekint magára, hanem szélesebb körben is. A magyar és lengyel király, illetve a dél-lengyelországi főurak meghívása ebből a szempontból még nem is annyira feltűnő; inkább annak elmaradása számított volna sértésnek, hiszen az Erdéllyel szomszédos területek felett diszponálók személyekről van szó. Annál inkább figyelemre méltó a katolikus választófejedelmek meghívása: nemcsak Miksa bajor herceg kapott ugyanis meghívást, hanem öccse, Ferdinánd kölni érsek és a mainzi választó, Johann Schweickhard von Kronberg is.¹¹ IV. Fülöp spanyol királyhoz a meghívó bécsi követ-től keresztül jutott el.¹² A Szent Római Birodalom fejedelme címet is birtokló Bethlen Gábor ezzel egyértelműen azt jelezte, hogy személyének elismerését magasabb uralkodói szféráktól is elvárja.

Bethlen Gábor eljárásának jelentősége különösen látványos akkor, ha összehasonlítjuk az általuk meghívottak körét az 1626. január 22-én Berlinben lezajlott első ünnepséggel, a *per procurationem* esketési ceremóniával, amelyen Bethlen Gábort Rákóczi György képviselte. Ezen ugyanis a fennmaradt, meglehetősen kevés forrás szerint – amely ugyancsak az esemény korlátozottan reprezentatív voltát támasztja alá – az erdélyi és brandenburgi nász népen kívül követelem nem vettek részt, a jelen lévő fejedelmi személyek pedig mindannyian a menyasszony rokonságából kerültek ki.¹³ Az aránylag jó állapotban megmaradt brandenburgi forrásanyagból az eseménnyel kapcsolatos meghívólevelek nem is kerültek elő, csak a házassági szerződés aláírásáról szóló értesítések. Ezek címzettjei – a korszak német fejedelmei között szövődő családi kapcsolathálóknak megfelelően – nagyrészt protestánsok, a császáron és a lengyel királyon kívül kizárólag az ebben az időszakban potenciális szövetségeseinek tekintett francia ural-

10 Bethlen Gábor levele I. János György szász választófejedelemnek (Kassa, 1625. nov. 5.) és annak válasza (Drezda, 1626. jan. 31.) Sächsisches Hauptstaatsarchiv (Drezda) Geheimer Rat Loc.

11 Bethlen Gábor levele Miksa bajor hercegnek (Kassa, 1625. nov. 5.) Bayerisches Hauptstaatsarchiv (München, a továbbiakban: BHStA) Kasten Schwarz (a továbbiakban KS) 1304.; Bajor Ferdinánd kölni választófejedelem levele Franz Wilhelm von Wartenberg osnabrücki püspöknek (Brühl, 1626. jan. 4.). In: Politische Correspondenz des Grafen Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischofs von Osnabrück, aus den Jahren 1621–1631. Hrsg. von Hermann Forst. Leipzig 1897. (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven 68.) 123.; Johann Schweickhard mainzi választófejedelem levele Miksa bajor hercegnek (Höchst, 1626. jan. 8.) BHStA KS 1295. A harmadik egyházi választó, Philipp Christoph von Sötern trieri érsek invitálásáról nincsen adatunk, de valószínűsíthetően ő is kapott meghívólevelet.

12 L. Aytona márkai jelentését a királynak ([Bécs], 1625. nov. 19.) BNE Mss. 1929. fol. 113v.

13 A szász titkos tanács iratai között fennmaradt kéziratok berlini hírlevelével (1626. jan. 18.) a „számos választófejedelmi, grófi és más előkelő személy” közül a következőket említi név szerint: Lajos Fülöp rajnai palotagróf (Frigyes, Csehország „téli királyának” száműzetésben élő öccse, Mária Eleonóra brandenburgi örgrófnőnek, Katalin nagynejének férje), Zsigmond brandenburgi örgróf (Katalin nagypapjának öccse), „egy ifjú Eberstein gróf” (valószínűleg Caspar brandenburgi kamarás, aki Magyarországra is elkíserte Katalint), illetve maga György Vilmos választófejedelem. SHStA Geheimer Rat Loc. 10412/9 fol. 6. Eberstein részvételéről l. még uo. fol. 20r, illetve *Jugler, A.*: Bethlen i. m. 528. A fenti névsorhoz Kemény János Lajos Fülöp anyját, a szintén berlini emigrációban élő Lujza Julianna nassau-orániai hercegnőt teszi hozzá, l. *Kemény J.*: Önéletírása i. m. 113.

codó jelent kivételt.¹⁴ A Német-római Birodalom katolikus felekezeti fejedelmei tehát nem csak meghívót nem kaptak a berlini menyegzőre, de Brandenburg vezető politikusai még értesítésüket sem tartották szükségesnek.

Így aztán nem csodálkozhatunk rajta, hogy a bajor hercegnek nem kis meglepetést okozott, amikor 1625 decemberének elején kézhez kapta a meghívót. A müncheni levéltárban három különböző dátummal három válaszlevél is fennmaradt, ami híven tükrözi Miksa hezitálását: az elsőben gratulál, a másodikban, két nappal később, követ küldését is ígéri, de csak általánosságban, és végül a harmadik, 1626 januárjának végén írott üzenet az, amely meg is nevezi diplomatáját.¹⁵ Utóbbi az egyetlen, amelyet egész biztosan el is küldött, hiszen ez *credentialis*ként is funkcionált, ami nélkül Erdélyben nem fogadhatták volna el Kurzot a bajor herceg képviselőjének. Noha úgy tűnik, hogy Miksa viszonylag gyorsan eldöntötte, hogy követet akar küldeni, annak módja és személye sokáig kérdéses volt. Első jelöltjeként linzi rezidense jött szóba, és csak januárban választotta ki helyette a harmincéves, bajor udvari tanácsosi rangot viselő Kurzot, akinek apja birodalmi tanácsosként befolyásos személynek számított II. Ferdinánd udvarában.¹⁶ A bajor herceg időközben kikérte a császár véleményét, illetve egyeztetett a mainzi és kölni választófejedelmekkel is. Utóbbi, kihasználva a közöttük fennálló rokoni kapcsolatot, Miksára bízta a nevében való ügyintézkést is – így Kurz az ő nevében is vitt ajándékot Kassára –, míg Schweickhart érsek maga küldött gratuláló levelet.¹⁷

A mainzi választó tollából ismerjük a német katolikus fejedelmek Bethlen esküvőjével kapcsolatos attitűdjének legjobb összefoglalását. Ahogy Johann Schweickhart kifejtette, „a meghívástól némileg idegenkedünk, mert sajnos nyilvánvaló és mindenki számára a túlságos-

14 A címzettek a következők: IV. Keresztély dán király, Ágost anhalt-plötkauai fejedelem, Mária Eleonóra svéd királyné (Katalin nővére), II. Ferdinánd császár, a holland köztársaság, XIII. Lajos francia király, I. Károly angol király, János Kázmér anhalt-dessauai fejedelem, János György szász választófejedelem, Keresztély magdeburgi adminisztrátor, Móric hessen-kasseli tartománygróf, Adolf Frigyes mecklenburg-schwerini herceg, János Fülöp szász-altenburgi herceg, Keresztély braunschweig-lüneburgi herceg, János Kázmér szász-coburgi herceg, Frigyes Ulrik braunschweig-wolfenbütteli herceg, II. János pfalz-zweibrücken-veldenzi herceg, János Keresztély briegei herceg, János Frigyes württembergi herceg, Frigyes Henrik orániai herceg, György Rudolf liegnitzi herceg, Lajos anhalt-kötheni fejedelem, V. Lajos hessen-darmstadt tartománygróf és Krzysztof Radziwiłł. L. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin-Dahlem, a továbbiakban GStA PK) Brandenburg-Preussisches Hausarchiv Rep. 33. W Nr 64.

15 Miksa bajor herceg levelei Bethlen Gábornak (Sankt Martin, 1625. dec. 8.; München, 1625. dec. 10.; illetve uo. 1626. jan. 30.) BHStA KS 1295., illetve KS 1304.

16 Maximilian és apja, Ferdinánd Siegmund Kurz von Sftenau életrajzáról I. Edmund Freiherr von Oefele, illetve Erwin Riedenauer szócikkeit: Allgemeine Deutsche Biographie / Neue Deutsche Biographie online: www.deutsche-biographie.de, 2014. febr. 19.; a korábbi jelölről I. a Wilhelm Fugger zu Kirchberg und Weissenhornnak szóló memorálét (München, 1625. dec. 23.) BHStA KS 1295.

17 Miksa bajor herceg levele Johann Schweickhart mainzi választónak (s. l., 1625. dec. 22.) BHStA KS 1295.; Bajor Ferdinánd levele Wartenbergnek (Brühl, 1626. jan. 4.) l. 11. jegyzet, 123.; Johann Schweickhart levele Miksának (Höchst, 1626. jan. 8.) l. 11. jegyzet. Bajor Ferdinánd egy aláírt üres papírt, *carta biancát* küldött bátyjának, hogy arra írják rá a Bethlennek szánt levelet, szövegének fogalmazványa (Bonn, 1626. jan. 20.) fennmaradt: BHStA KS 1304. A nevében átadott ajándékról I. Miksa instrukcióját Kurznak (München, 1626. dec. 30.) BHStA KS 1295., illetve *Jugler, A.*: Bethlen i. m. 535.

nál is jobban ismert, mennyi kárt okozott ezelőtt Bethlen, és milyen keveset lehet cselekedeteire építeni”.¹⁸ Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a fejedelem jelenleg békében él a császárral, sőt, II. Ferdinándnak is küldött esküvői meghívót. Következtetése: egy követ küldése lekötelezné az erdélyi fejedelmet, hogy ezáltal későbbi esetlegesen ellenséges cselekedetei „annál büntetésre méltóbbnak és felelőtlenebbnek láttassák árulását, és az annál világosabban álljon az egész világ szeme előtt”.¹⁹ Végül az érsek azt is jelzi, milyen nagy jelentőséggel járt az, hogy Bethlen megadta Miksának a választófejedelmi címet, hiszen ettől később már nagy szégyen lenne visszatáncolnia.

A követ utazásával kapcsolatban Miksa meglehetősen friss választófejedelmi címe okozta a legtöbb fejfájást az instrukció összeállítóinak. A katolikus herceg az 1623-as regensburgi birodalmi küldöttgyűlésen (*Reichsdeputationstag*) azt a választói címet kapta meg II. Ferdinánd császártól, amelyet az a korábban egy ún. *Reichacht* keretében törvényen kívülinek nyilvánított pfalzi V. Frigyesztől vett el, a Német-római Birodalom protestánsainak jó része viszont nem ismerte el az aktus jogosságát.²⁰ Miksának a kassai esküvő jó alkalmat jelenthetett arra, hogy új címét protestáns környezetben is elismertesse, de ez kétség kívül kockázatokkal is járt. A követének adott instrukció első fogalmazványa tág teret szentelt annak, hogy Maximilian von Kurznak kerülnie kell azokat az eseteket, ahol felmerülhet a precedencia kérdése, vagyis az, hogy a vendéglátók mely uralkodó diplomatáját részesítik előnyben. Az irat azt is kikötötte, hogy amennyiben mégis ilyen helyzet állna elő és a követ úgy látja, nem adnak meg neki a választófejedelmi rangból eredő előjogokat, inkább jelentsen betegeget, végső esetben pedig nyújtson be Bethlen Gábornak hivatalos tiltakozást, arra hivatkozva, hogy urát a választófejedelmi cím megadásával hívták meg.²¹ A végleges instrukcióba aztán ez a részletes előírás már nem került bele, talán azért, mert összeállítói elegendőnek ítélték azt az intézkedést, hogy a követnek el kell késznie a rendezvényről öt-hat nappal. Ez minimalizálta volna annak esélyét, hogy a bajor herceg respektusa egy igazán reprezentatív alkalmon, az összes többi követ jelenlétében sérül. Feltehetőleg a bajor herceg úgy döntött: körültekintően kell

18 „...ist zwar diese beschehene einladung unñß darumb etwaß frembdt vorkommen, weñl leyder offenbar unnd mennigleichen mehr alß zuviel bekannnd waß für ein großer unheyl Er Bethlem vor diesen gestiffet, unnd wie wenig fundament uff sein procedere zusetzen.” Johann Schweickhart levele Miksának (Höchst, 1626. jan. 8.), l. 11. jegyzet. Bethlen megítélése a korabeli katolikus táborban igen rossz volt, még akkor is, ha leszámítjuk az ezekben a forrásokban nem említett törökösség vádat, l. *Almási Gábor*: Bethlen és a törökösség kérdése a korabeli propagandában és politikában. In: Bethlen Gábor és Európa i. m. 311–366.; *G. Etényi Nóra*: Politika és publicisztikai kontextus. Bethlen Gábor a Német-római Birodalomban kiadott nyomtatványokban (1619–1622). In: Bethlen Gábor és Európa i. m. 245–274.; valamint *Varsányi Krisztina*: Bethlen Gábor fejedelem a Német-római Birodalom korabeli nyilvánossága előtt a német nyelvű nyomtatványok tükrében. Doktori disszertáció (ELTE BTK Történettudományi doktori iskola), 2012.

19 „...seine perfidiam umb soviel sträfflicher unnd unverantwortlicher zue manifestin, unnd der gantzen Welt desto klärlicher für Augen zustellen.” Johann Schweickhart levele Miksának (Höchst, 1626. jan. 8.) l. 11. jegyzet.

20 *Peter H. Wilson*: Europe's Tragedy. A New History of the 'Thirty Years' War. London 2009. 355–356.; *Dieter Albrecht*: Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618–1635. Göttingen 1962. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 6.) 84–89.

21 Miksa herceg instrukciójának fogalmazványa: BHStA KS 1295.

eljárni azzal kapcsolatban, megadják-e neki a címet, de felesleges külön felhívni a figyelmet erre az érzékeny pontra. Ugyanakkor arra is utasította követét, hogy kerüljön minden politikai tárgyú beszélgetést, amelyben állást kellene foglalni konkrét ügyekben; ha muszáj, maradjon annál, hogy hangsúlyozza: ura Bethlennel soha nem került konfliktusba, és általában is a békére törekszik.²²

A követnek azonban végül nem sikerült elkésznie, és nemcsak azért, mert maga az esküvő is egy héttel később kezdődött az eredetileg kitűzött február 22-nél. Instrukciójának megfelelően Kurz Bécsen keresztül utazott, ahol egyeztetett II. Ferdinánddal. Ő hívta fel a figyelmét arra, hogy az esküvőre tartó spanyol követ szintén arra készül, hogy öt-hat napot késik – az viszont már igencsak feltűnő lesz, ha mindketten így járnak el.²³ Helyette azt javasolta, hogy a bajor diplomata a császári követtel együtt érkezzen és a továbbiakban is a társaságában mozogjon, aminek révén elkerülhető, hogy ellenséges érzelmű emberekkel kelljen társalgásba elegendnie. Ez a precedenciakérdés kezelésében is segítség lehet, mivel Sennyeynek szintén volt ezzel összefüggő feladata: a Bethlen által birtokolt magyarországi területek határára érve meg kellett állnia és biztosítékot kellett nyernie a fejedelemtől azzal kapcsolatban, hogy az neki adja az elsőbbséget a szultán követével szemben. Valóban így is történt és mivel Bethlen Gábor nemcsak II. Ferdinánd követét biztosította az urával szembeni tisztelet megadásáról, hanem Kurzt is, a bajor követ úgy döntött, hogy a teljes esküvői rendezvénysorozaton részt vesz.²⁴

A bajor követ mindazonáltal továbbra is féltékenyen ügyelt uralkodójának presztízsére: még a bevonulás előtt alaposan körüljárták a kérdést, vajon a brandenburgi követtel szemben milyen jogok illetik meg. György Vilmos ugyanis a választófejedelmek rangsorában az utolsó helyet foglalta el, így követének át kellett volna adnia az elsőbbséget a legelőkelőbb választófejedelmi posztot megöröklő Miksa képviselőjének. A Katalint kísérő követség vezetője, Adam von Schwarzenberg azonban sikerrel érvelt azzal, hogy ha a választófejedelmi hierarchia miatt nem is, a menyasszony apjának – illetőleg az annak funkcióit János Zsigmond örgróf elhunytá után átvevő bátyjának – képviselőjeként megilleti a precedencia. Kurz beszámolójának szövegéből úgy tűnik, mintha a kérdést egyszerű lett volna elintézni, Kemény János emlékirataiból azonban az derül ki, hogy a probléma hosszabb időre megakasztotta a reprezentatív események folyamatát, és végül csak a császár és a többi fejedelem követe tudta meggyőzni a bajor diplomatát, hogy adja át az elsőbbséget Schwarzenbergnek.²⁵ Vonakodása

22 Miksa herceg instrukciója, l. 17. jegyz.

23 Areycaga késését ugyanaz motiválta, mint a bajor követét: uralkodója attól tartott, hogy más fejedelmek – elsősorban a francia király – képviselőjével szemben nem adják meg diplomatájának az elsőbbséget, l. Aytona márki idézett levelét a 6. jegyzetben.

24 Ez ugyan ellentétben állt az instrukciójában foglaltakkal, de a diplomata hivatkozhatott arra, hogy az tartalmazta a császárral való konzultációt és az ő tanácsainak követését is, l. Maximilian Kurz von Senftenau leveleit Miksa bajor hercegnek (Bécs, 1626. febr. 11. és Eperjes, 1626. febr. 25.) BHStA KS 1295.

25 Memoriale a kassai útról, BHStA KS 1304.; *Kemény J.*: *Önéletírása* i. m. 117. Az esküvőhöz vezetó események egy korábbi fázisában már sor került hasonló vitára: a Katalint hozó menet Szilézián keresztül utazván, a császári fennhatóság alatt álló Glogauban is megállt, ahol azonban Karl Hannibal von Dohna kamaraelnök nem akarta átadni a főhelyet, arra hivatkozva, hogy ő képviseli a magasabb rangú személyt. Neki sikerült is keresztülvinnie akarátát, megígérve, hogy levelet ír

alighanem annak is betudható, hogy György Vilmos egyike volt azoknak, akik nem ismerték el a választófejedelmi cím 1623-as átruházását. Ez a brandenburgi álláspont a későbbiekben további konfliktushoz vezetett, amikor Katalin ünnepélyesen fogadta ugyan Kurzot, de urát csak bajor hercegnek címezte. A követ kreatív megoldást választott a sérelem viszonzására: beszámolója szerint visszatette fejére kalapját, ami német kontextusban egyértelműen sértésnek számított, a magyarországi viszont nem, sőt – legalábbis a bajor követ tudomása szerint – a tiszteletadás egyik formájaként tekintettek rá.²⁶

Maximilian von Kurzot további atrocitás nem érte az esküvő alkalmával, pedig elvben ez nem lett volna kizárt. A brandenburgi követség tagjának beszámolója ugyanis megemlíti, hogy „Kapitain Straßburgk” is részt vett az ünnepségeken, sőt a második nap estéjén rendezett balettnben is a táncosok között volt.²⁷ Márpedig az 1625-ben a fejedelemségbe érkező Paul Strassburg tulajdonképpen (ekkor még) Pfalzi Frigyest képviselte Bethlen Gábor mellett – ám az a fennmaradt beszámolókból nyilvánvaló, hogy ezt a fejedelem ceremóniális szempontból semmilyen módon nem ismerte el. Ennek jelentőségét pedig a császárpárti követek számára jól jelzi, hogy Miksa herceg instrukciójának eredeti változatában nevesítve szerepelt a „proskribált palotagróf” és a teendők abban az esetben, ha képviselője jelen lenne az ünnepségeken.²⁸

Az ünnepségek végeztével Kurz március 4-én kapta meg Bethlen Gábortól a küldetése teljesítését igazoló ún. *recredentialis* levelet.²⁹ Hogy uralkodója utólag inkább sikerként vagy kudarcként ítélte-e meg a követküldést, nem tudjuk; nem ismerünk adatot arról, hogy bármiféle kapcsolatot fenntartottak volna az erdélyi fejedelemmel abban a kevesebb, mint négy évben, ami hátravolt az utóbbi életéből. A kurióznak megmaradó diplomáciai kapcsolatfelvétel eredménye az utókor történészei számára mindenesetre egy hasznos – bár kétségkívül igencsak elfogult – forrás létrejötté vált Bethlen Gábor esküvőjével kapcsolatban. Kurz érdeklődése a reprezentatív események leírásán kívül elsősorban az erdélyi fejedelemmel kapcsolatos, nagyrészt meglehetősen rosszhiszemű pletykákra terjedt ki. Úgy tűnik, a bajor követ minden szempontból eleget tett az ellenséges érzelmű személyekkel való társalgás instrukcióba foglalt tilalmának: amikor magyar urakra hivatkozik mint információi forrásaira, nyilvánvaló-

---

mind a brandenburgi választófejedelemnek, mind Bethlen Gábornak, hogy cselekedete nem reputációjuk semmibevételét, csak a császári elsőbbség szem előtt tartását célozta. L. György Vilmosnak, illetve Bethlen Gábornak szóló leveleit (Karolat, 1626. febr. 2.) GStA PK BPH Rep. 33. W Nr 65. fol. 111r, illetve MNL OL Magyar Kamara Archivuma, E 190 Archivum familiae Rákóczi de Felsővadász 42. dob. 5. t. 420. sz. A konfliktusról beszámoló egy névtelen boroszlói hírlevél is (1626. febr. 3/13.) SHStA Geheimer Rat Loc. 10412/9 fol. 10r.

- 26 A Kurz-nak adott instrukció (I. 17. jegyz.) a követre bízta, hogy a császártól tudja meg, mi a teendő, ha Bethlen Gábor fedett fejvel ad neki audienciát; II. Ferdinánd pedig azt ajánlotta, hogy Kurz egyszerűen kövesse ebben a kérdésben azt, amit Bethlentől lát, I. a Bécs, 1626. febr. 11-i jelentést (24. jegyz.). Ennek tudható be a beszámolóban a bajor követ kiemelt érdeklődése a fejfedő használatával kapcsolatban. A brandenburgi beszámoló is kiemeli, hogy Bethlen fedett fővel fogadta a követek tiszteletadását: *Jugler, A.: Bethlen i. m. 528.*
- 27 *Jugler, A.: Bethlen i. m. 536.*
- 28 BHStA KS 1295. Strassburg életrajzára I. *Magnus Mörner: Paul Straßburg, ein Diplomat aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Südost-Forschungen 15. (1956) 327–363.*
- 29 Bethlen Gábor levele Miksa bajor hercegnek (Kassa, 1626. márc. 4.) BHStA KS 1304. A követ utazásairól fennmaradt részletes pénzügyi kimutatása is: BHStA KS 8120.

an az erdélyi fejedelemmel szemben ellenséges tábor által terjesztett híreket továbbítja. A hallomásból közlöttek valóságtartalmával szemben jogosan merülhet fel kétely, különösen gyanús például az a részlet, amely a kolozsvári aranyművesek hiányával indokolja azt, hogy Bethlen ravasz módon nagy költségekbe verte a várost. Ez sem érdektelen, hiszen annak is van információértéke, milyen pletykákat terjesztettek Bethlenről magyarországi ellenfelei. Ennél is fontosabb azonban Kurz beszámolója személyes tapasztalatairól, amelynek hitelességét nincs okunk megkérdőjelezni. A beszélgetések során az oszmán kapcsolataival hetvenkedő Bethlen Gáborról szóló rész például tökéletesen beleillik abba, amit a fejedelem politizálási stílusáról tudunk – még akkor is, ha az esküvő után a brandenburgi követséggel folytatott tárgyalás alkalmával a fejedelem nem az Oszmán Birodalom, hanem a Habsburgok ellen indítandó háború kapcsán adta elő, milyen nagy befolyással rendelkezik hatalmas szomszédjának vezető köreibben.³⁰

A következőkben magyar fordításban adom közre Maximilian Kurz beszámolójának szövegét. Noha a forrás egyez szám harmadik személyben beszél a bajor követről (talán azért, hogy röpiratként is kiadható legyen), egyértelmű, hogy valójában Kurz tapasztalatait és az általa hallott híreket foglalja össze. Dátum nem található rajta, ám a szöveg elején olvasható utalásokból nyilvánvaló, hogy a Münchenbe való visszatérés után íródott. Az 1817-ben megjelent szöveget a fordítás közben összevettem a kéziratos eredetivel, javítottam kisebb hibáit, és hozzátoldottam a beszámoló elején a Kurz kassai bevonulásáról szóló részt, kizárólag a bevezetőnek a követ korábbi leveleit összefoglaló részeit hagytam ki.³¹ Az eredeti kéziratban a forrás két hasábra van osztva, a jobb oldaliban futó folyamatos szöveg mellett a bal hasábrban azt kommentáló megjegyzéseket (*nota*) találhatóunk; ezeket a kiadásban dőlt betűvel közlöm.

Beszámoló Maximilian Kurz von Senftenau kassai útjáról

[Miután Eperjesen megkapta Bethlen biztosítékát, hogy meg fogja adni a választófejedelemnek kijáró tiszteletet, a bajor követ Eperjesről] tovább utazott Kassára és [február] 27-én este, a magyar király követe, Alaghy gróf,³² illetve Rákóczi gróf³³ társaságában, aki útközben csatlakozott hozzánk, meg is érkezett. Bethlen a bekísérésre udvarmesterét [*Hofmarschall*],³⁴ illetve számos urat és nemesembert, valamit néhány századnyi huszárt küldött eléjük, és a városkaputól a követ urak szállásáig mindkét oldalon a hajdúk álltak sort.

30 *Szabó Gyula*: Bethlen Gábor házassága Brandenburgi Katalinnal (A berlini titkos állami levéltárból). Történelmi Tár 11. (1888) 643–647.

31 A beszámoló eredeti lelőhelye: BHStA KS 1304., kiadása: Des kurbaierischen Abgeordneten i. m. Latin verziója – amelyre Deák Éva mint az 1817-es kiadás eredetijére hivatkozik (*Deák É.*: Brandenburgi Katalin i. m. 252.) – nem ismert, a nyomtatott verzió ortográfiai jellegű módosításokkal híven követi a kéziratos példányt.

32 Alaghy Menyhért országbíró (l. a 4. jegyzetet).

33 Mivel Rákóczi György a Katalint Erdélybe hozó követség vezetője volt, ez valószínűleg öccsére, Rákóczi Pálra utal.

34 Ebből a korszakból Szunyogh Gáspár udvarmesteri tisztségéről van adatunk, l. *Jeney-Tóth Annamária*: „... Urunk udvarnépe...”. Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadaskönyvek tükrében. (*Speculum historiae Debreceniense* 11.) Debrecen 2012. 82. Ő azonban nem lehet azonos a bajor követ által emlegetett személlyel, hiszen a jelentés a későbbiekben katolikus vallásúként említi, míg Szunyogh evangélikus volt.

Ugyanezen az estén a török császár³⁵ követe, aki a budai pasa és egri bég is volt,³⁶ összesen 500 fős kísérettel, felkerekedett és hazaindult, mivel Bethlen – aki nem akarta a római császári előtt neki adni a főhelyet – azt mesélte neki, hogy menyasszonyától levelet kapott, amely szerint állapota miatt még hat hétig nem tud jönni. *A török követ közölte Bethlennel, miért ragaszkodik a főhelyhez: mivel hatalmas ura a római császár. Ezt azzal indokolta, hogy az ő birtokában van Konstantinápoly, ahol a római császár székel (nem pedig Bécsben); ahogyan valahányszor a római császárról [III. Ferdinándról] esett szó, mindig csak a keresztény császárként emlegette.*

A török császár követének ajándéka mindenféle arany- és ezüsttárgy volt, amelyet tizenhárom török hordozott, ezen kívül három török ló, nyergük és takarójuk arannyal és gyöngökkel hímezve. Cserébe Bethlen, hogy a követ minél elégedettebben távozzon tőle, 3000 dukátot ajándékozott neki, előkelő tisztjeinek és szolgálóinak pedig ruhának való skarlát anyagot. *Távozása előtt a török követet Bethlen meghívta ebédre az asztalához, de előtte mosta meg a kezét és ült le, és csak aztán ültette le a követet is.*

Ezek közül a törökök közül száz maradt február 28-ig, szombatig, akikre annak a napnak a délelőttjén a külvárosban részben magyar, részben német katonák, akik nagyon ellenségesen viseltettek velük szemben, ittasan rátámadtak, madártollaikat, szablyáikat és más dolgaikat elvették, és három törököt le is kaszaboltak. Amikor ezek látták, hogy itt már semmi jót nem várhatnak, délután ők is útnak indultak. *Bethlen efelett igen nagy haragra gerjedt, és erősen kerestette a tetteseket, de nem talált rájuk.*

Az említett szombat délelőttjén hívatta audienciára Bethlen őkegyelmét [a bajor követet] az udvarmester úr útján, aki katolikus; kocsija előtt tíz másik udvari ember lovagolt, és a szálalástól a rezidenciáig az út mindkét oldalán a hajdúk álltak díszsorfalat. Az audiencia fedetlen fővel és német nyelven zajlott; Listius tolmácsolt, egy báró, akinek birtokai Pozsony körül fekszenek, ám fellázadt őfelsége a császár ellen.³⁷ Ő egyébiránt kamarás és Bethlennek nagyon kedves embere, az esküvő végeztével – ahogy ő maga mondta – a török Portára küldik majd, ahol már járt egyszer.

Március 1-jén, vasárnap Bethlen behozta menyasszonyát számos kocsival és magyar lovasal, amire meghívta a követ urat is. Ahogy a fejedelem a várostól nem messze felvert zöld sátorban találkozott a menyasszonnyal, hasonlóképp rendezték meg a találkozót a követ úr számára is. A menyasszony mindazonáltal nem adta meg Bajorországnak a választófejedelmi

35 IV. Murád szultán (1623–1640).

36 A szultán követének nevét Kemény Jánostól tudjuk, Jahja pasának hívták (*Kemény J.*: Önéletírása i. m. 119.), Gévay Antal listáján azonban nem találunk ilyen nevű budai pasát, l. *Gévay Antal*: A budai pasák. Bécs 1841. 1622 és 1625 között több adatunk is van azonban arról, hogy a budai pasa kihájáját (helyettesét) Jahjának hívták, 1625 végén már pasaként szerepel Bethlen Gábor levélcímzésében – alighanem róla van szó. Vö. Jahja kihája levele Bethlen Gábornak ([Buda, 1622. febr.]), illetve a fejedelem levele Jahja pasának (Gyulafehérvár, 1625. dec. 4.) *Gergely Samu*: Adalék „Bethlen Gábor és a Porta” című közleményhez. *Történelmi Tár* 5. (1882) 447–448., illetve [6.] (1883) 153–154. Van adat arról is, hogy 1625-ben egri pasa is lett (a tájékoztatásért Sudár Baláznak tartozom köszönettel). Valószínű, hogy a forrásban eredetileg olvasható „der Bassa von Ofen gewesen, neben dem Beg von Erlach” egyazon személyre, Jahjára utal, akinek tisztségeit a bajor követ nem pontosan jegyezte le.

37 Listius Ferenc (mh. 1630). Portai utazásaival kapcsolat nem rendelkezünk információkkal.

címet, csak a bajor hercegi titulust. A követ úr erre, a hely tiszteletnyilvánítási szokásait is követve, befedte fejét.

2-án, hétfőn megtörtént a megszentelés két kálvinista prédikátor által,³⁸ magyar és latin nyelven, ugyanabban a teremben, ahol általában az étkezések zajlottak. Ennek során a két személy nem nyújtotta egymásnak kezét, sem gyűrűt és más, az ilyesféle eseményekhez tartozó ceremóniákra sem került sor. Ennek végeztével elsütötték az ágyúkat és a hajdúk is díszlovást adtak le, majd mindenki asztalhoz ült.

Az asztalnál a következők ültek: az asztalfőn a vőlegény és a menyasszony, jobb felől sorban a császár,³⁹ a magyar király,⁴⁰ a bajor választófejedelem,⁴¹ a nádor⁴² és az esztergomi püspök [sic!]⁴³ követe – bal felől pedig a braunschweigi hercegné,⁴⁴ Schwarzenberg gróf⁴⁵ és a Forgács úrhölgy.⁴⁶ *A püspök és a nádor követe között vita alakult ki az elsőbbséget illetően. A Forgács úrhölgyet udvarmesterasszonynak nevezték ki.*

Az ünnepi játékokból nem rendeztek meg mást, csak lovas gyűrűjátékot, kopjatörést – amelynek során Bethlen udvari bolondja halálát lelte –, minden este a tánc után tűzijátékot és két álarcos felvonulást.

A vendéglátás is pocsék volt, nyolc-kilencféle halétel (mivel a katolikusok a böjt miatt húst nem ettek), de nem friss, hanem sózott hal került az asztalra. A látványételek fából, papírból és más rossz dolgokból készültek, mint Bajorországban a leveses hordócskák (? *Subentfäßel*). A muzsikusok közt német, magyar, lengyel és török zenekarok voltak, mind a legrosszabb fajtából.

Emellett Bethlen március 3-án ékszerekkel ajándékozta meg aráját, nyakékkal, fülbevalóval, karkötőkkel és másokkal, amelyek állítása szerint 125.000 birodalmi tallért értek; mindezeket a menyasszonynak azonnal fel kellett vennie és az addig hordott ékszereit letennie. *A magyarok azt mondták, hogy amikor a menyasszony Gyulaféhevárra érkezik és barátai már el-*

38 Az esketésben brandenburgi részről Wolfgang Crellius, a Katalin kíséretében érkező prédikátor vett részt (l. *Jugler, A.*: Bethlen i. m. 532.), a magyar kilétével kapcsolatban nem rendelkezünk semmilyen információval.

39 II. Ferdinánd német-római császár (1619–1637) követe Sennyey István váci püspök és magyar kancellár (1580 k.–1635).

40 III. Ferdinánd 1625 decembere óta koronázott magyar király (mh. 1657). Követe a már fentebb említett Alaghy Menyhért.

41 I. Miksa bajor herceg (1597–1651), 1623 óta választófejedelem.

42 Esterházy Miklós (1583–1645), 1625 óta Magyarország nádora. Követének kilétét nem ismerjük, a brandenburgi beszámoló szerint egyházi személy volt: *Jugler, A.*: Bethlen i. m. 533.

43 Pázmány Péter (1570–1637), 1616 óta esztergomi érsek. Követének kilétét nem ismerjük.

44 Anna Zsófia brandenburgi örgrófnő (1598–1659), Frigyes Ulrik braunschweig-lüneburgi herceg felesége, Katalin nővére.

45 Adam von Schwarzenberg (1583–1641) a brandenburgi johannita rend nagymestere, György Vilmos választófejedelem befolyásos tanácsosa.

46 A német szövegben álló „Forgatschin” legvalószínűbb azonosítása Forgách Éva, Csáky István felesége; bár Brandenburgi Katalin mellett ellátott funkciójáról a szakirodalom nem tud (vö. legújabbban *Papp Klára*: Az erdélyi Csákyak. (Erdélyi Tudományos Füzetek 273.) Kolozsvár 2011. 37–38.). Sőt, Deák Farkas Csáky-életrajzában azt írja, hogy Forgách Éva valószínűleg nem vett részt az esküvőn. Az azonban nem világos, hogy ez csupán hipotetikus állítás-e, és ha nem, miből következett rá: *Deák Farkas*: Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza. Bp. 1888. 26.

hagyják, a fejedelem ezeket vissza fogja venni. Ruháit Bethlen Konstantinápolyban csináltatta, amelyhez aranszínű anyagot vett, könyökjét 70 birodalmi tallérért.

Ókegyelmének [a bajor követnek] mutatott egy 15.000 birodalmi tallért érő ékszert és kijelentette, ha nem lenne semmi hibája, 50.000 birodalmi tallért is megérne. Az asztalra fel volt téve három tiszta aranykehely is, ezeket Bethlen a követ úrnak 30.000 forintra becsülte. *Nota bene: egyesek véleménye szerint nagyjából 10.000 forint lehet az értékük. Mindezekből nem világlik ki semmiféle fejedelmi lélek, és ha nem tudnánk, hogy [Bethlen] eredetileg huszár volt, akkor is kiderülne az ilyesmikből.*

Menyasszonya számára, hogy elhozassa, Lengyelországban egy kocsi csináltatott, amelynek kerekei és egyéb részei is ezüsttel voltak kiverve: ez 15 000 birodalmi tallérba került; ezután érkeztek kozákok és megtartották maguknak.

A kassai polgároknak házaik összedőlése miatt, illetve azáltal, hogy a követeknek szállást csináljanak, 50 000 forint káruk keletkezett, amelyből semmit nem kapnak vissza. Egyes követeket ráadásul saját költségükön kellett eltartaniuk. *Ezt onnan tudtuk meg, hogy náluk szűkre húzták a pénzeszacskó száját.* A pékeknek minden kenyeret fizetség nélkül kellett szállítaniuk. A megyéknek Bethlen megparancsoltatta, hogy ajándékozzák meg menyasszonyát, ami meg is történt, bár néhányan 10, 12, 15 forint értékű kupákat adtak, mint ahogy Nagyszombat is egy 12 forintot érő kupát küldött a magyar kancellárral. *Akik ilyen keveset adtak ajándékba, azokat megfenyegette, hogy nemsokára nagyobb ajándékot vesz majd el tőlük.*

Az említett mandátumra válaszul Kolozsvár városa megkérdezte, mit adjon a menyasszonynak, hiszen nekik nincsenek aranyműveiseik; mire Bethlen saját kincstárából előhozatott egy fél embernyi magasságú, 600 birodalmi tallért érő pohárszéket és elküldte nekik. Ezt pedig ki kellett fizetniük, noha szándékaik szerint csak 50–60 tallérnyi evőeszközt adtak volna.

Bethlennek el kellett küldenie tizenkét ágyasát, mert másképp a hercegnő nem volt hajlandó megjelenni. *Néhány magyar úr úgy vélte, nemsokára visszaveszi őket.*

Mivel a lengyel király⁴⁷ nem adta meg Bethlennek az általa helyesnek vélt címet, utóbbi kétszer is visszaküldte neki a levelét, majd nemsokára a tatárokat is beküldte az országába. Amikor ezt a kozákok – akik közül 300 állt Bethlen szolgálatában – megtudták, megszöktek; ezeknek utánasiertett és negyven kivételével, akiket fogságba ejtett, mindet levágták.

Amúgy az esküvő alkalmára Bethlen testőrségét kétezer kék libériába öltöztetett hajdú és hatszáz német katona adta; de Erdélyben van még neki több is. *A német katonák dicsérik, jó fizetésük és kívánságuknak megfelelő szállásuk van.*

Bethlen egy beszélgetés alkalmával azt adta értésünkre, hogy ha akarná és nem élne barátságban a török császárral, a törököt egy év alatt nemcsak Magyarországról, de Konstantinápolyból is ki tudná űzni, amit azzal indokolt, hogy annyira jól ismeri a török titkait és terveit, mint annak legtitkosabb tanácsosai.

Ezen beszélgetés alkalmával beszélt azokról a területekről is, amelyeket jelenleg a Magyar Királyságból birtokol, és azt mondta, a császár egyszer még megköszöni neki halála után, hogy a földet ilyen rendben és fejelemben tartotta és haszonra fordította; mivel korábban azt adtak a császárnak, amit akartak, de ő egyről a kettőre jutott és a bevételt sok ezer forinttal növelte meg.

47 III. Zsigmond lengyel király (1587–1632).

Amikor Bethlen tudja, hogy országa lakóinál olyasvalami van, ami számára hasznos lehet, azt fizetség nélkül oda kell adniuk neki, ahogy legutóbb is egy az országában lakó aranyművestől egy 10 000 forintot érő ékszeret követelt és semmit nem fizetett érte.

BAVARIAN LEGATE AT THE WEDDING OF GABRIEL BETHLEN

Keywords: *diplomacy, ceremony, preeminence, Thirty Years' War, Protestant system of alliance*

One of the few surviving accounts on Gabriel Bethlen's wedding with Catherine of Brandenburg from the electoral family of the Hohenzollerns is a report by Maximilian Kurz von Senfftenau, legate at Duke Maximilian of Bavaria at the ceremonies. Apart from providing a Hungarian translation of the account, the paper discusses the details of Kurz' diplomatic mission. Surprisingly, apart from the representatives of both parties involved, as well as the Ottoman and Wallachian envoys, only legates sent by Catholic rulers and dignitaries attended the event, which united members of two Calvinist dynasties in matrimony. Gabriel Bethlen wanted to use this marriage for representing that he was an equal member of the European political theatre, thus invited not only Protestant rulers, but also the Catholic electors and even the Spanish king. This caused some astonishment in the circles of the latter, but they decided to use this opportunity to oblige the prince; however, exactly due to their somewhat inimical stance, they had to pay a lot of attention upon questions of ceremony, especially that of preeminence. It had outstanding significance in the case of the Duke of Bavaria, who had recently acquired the electoral title, taken from Friedrich of the Palatinate – an act not acknowledged by many Protestant rulers of the Holy Roman Empire.